

علوم و فنون ۲

پایه یازدهم

درس ۸

«پایه‌های آوایی همسان ۲»

همان‌گونه که در درس قبل گفته شد، برای یافتن پایه‌های آوایی، هر دسته از هجاها یا خوشه‌ها را به دسته‌های منظم تقسیم می‌کنیم، سپس وزن و آژه هر دسته را می‌نویسیم.

تذکر: نوع نظم دسته‌ها بسیار مهم می‌باشد.

پایه‌هایی را که در درس گذشته مورد بررسی قرار گرفتند، مرور می‌کنیم.

لطفاً به ابیات زیر توجه کنید و وزن آن‌ها را مشخص کنید.

جرس فریاد می‌دارد که بر بندید محمل‌ها	مرا در منزل جانان چه جای عیش چون هر دم
اگر خاکش رود بر باد گردی بر نمی‌خیزد	زدشت بی‌کسی‌ها رهنوردی بر نمی‌خیزد
هر که مجراش تو باشی سر ز خلوت بر نیارد	هر که چیزی دوست دارد جان و دل بروی گمارد
راحت من با امید نیستی خوابیدن است	زندگی در چشم من خواب پریشان دیدن است

اکنون با دیگر وزن‌های همسان آشنا می‌شویم:

به نازی که لیلی به محمل نشیند

غمش در نهان خانه دل نشیند

طیب اصفهانی

عَ مَش در / نَ هان / خَا / نَ یِ / دَل / نشیند

بِ نازی / کِ لیلی / بِ مَح / مِل / نِ شی ند

پایه‌های آوایی

غمش در / نهان / خَا / نِ یِ / دَل / نشیند

بِ نازی / کِ لیلی / بِ مَح / مِل / نشیند

وزن و آژه:

فعولن فعولن فعولن فعولن

خوشه‌های هجایی:

U / - - U / - - U / - - U - -

به خوانش و سپس برش پایه‌های آوایی بیت زیر توجه کنید.

که صورت نبندد دری دیگرم

خدایا به خواری مران از درم

پایه‌های آوایی:

خُ دا یا / بِ خاری / مَ را / نَز / دَ رم

کِ صورت / نَ بِن / دَد / دَ ری / دِی / گَ رم

وزن واژه :

«فعولن فعولن فعلن فعل»

خوشه های هجایی:

U / - - U / - - U / - - U -

نظم و چینش هجاهای این بیت در هر پایه، با نمونه قبلی یکسان است و هر دو بیت با یک آهنگ و وزن سروده شده اند، و هجاهای کوتاه و بلند به صورت یکسان از پی هم آمده اند، اما تعداد هجاهای پایه های این دو بیت تفاوت دارند. به بیان دقیق تر، «وزن واژه» این بیت نیز «فعولن» است، ولی یک هجا از خانه آخر آن، حذف شده است.

بنابراین در هر یک از این وزنهایی همسان، ممکن است یک یا دو هجا از پایان آن حذف شود؛ گاهی هم یک پایه، به صورت کامل حذف میشود؛ یعنی هر مصراع، به جای چهار پایه، سه پایه یا خانه خواهد داشت.

به بیت زیر توجه فرمایید :

گر جان عاشق دم زند، آتش در این عالم زند / وین عالم بی اصل را، چون نزه ها بر هم زند

مولوی

گر جان عا/ شق دم ز ند/ آتش دَرین / عالم ز ند

وین عالم م/ بی اصل لُ را/ چُن در ر ها/ برهم ز ند

هر مصراع این بیت، از چهار پایه همسان تشکیل شده است. به بیان دیگر، هر مصراع را به بخشها و پایه های تکراری و منظم چهار هجایی جدا کرده ایم.

«وزن واژه» این بیت، «مستفعلن» (تن تن ت تن) است.

برش پایه های آوایی و خوشه های هجایی بیت، به شکل زیر است:

پایه های آوایی

گر جان عا/ شق دم ز ند/ آتش دَرین / عالم ز ند

وین عالم م/ بی اصل لُ را/ چُن در ر ها/ برهم ز ند

وزن واژه:

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

خوشه های هجایی

- U - - / - U - - / - U - - / - U - -

افزون بر آن چه تاکنون از اوزان همسان، گفته ایم، پایه های آوایی همسان دیگری در فارسی وجود دارد.

برای نمونه به نظم هجاها و پایه های همسان بیت زیر، توجه کنید.

یار شدم یار شدم با غم تو یار شدم / تا که رسیدم بر تو، از همه بیزار شدم

مولوی

پایه های آوایی:

یار شُ دم / یار شُ دم / با غ م ت / یار شُ دم

تا کِ رسی / دم بَ ر ت / از م بی / زار شُ دم

ادبیات دهم نأ کنکور

وزن واژه :

مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن

خوشه های هجایی:

- UU - /- UU - /- UU - /- UU -

تقسیم هجاهای این بیت، به دسته های چهارتایی، نظمی همسان دارد. «وزن واژه» این بیت، «مفتعلن» (تن ت تن) است

به شعر زیر دقت کنید :

ای نفس خرم باد صبا از بریار آمده ای، مرحبا

پایه های آوایی:

ای ن فت س / خ ر م با / د ص با

از ب ر یا / را م د ای / مر خ با

وزن واژه :

مفتعلن مفتعلن فاعلن

خوشه های هجایی:

- U - /- UU - /- UU -

بیت زیر هم از پایه های آوایی همسان تشکیل شده است، اما چینش خوشه های هجایی آن متفاوت است، همین موضوع سبب می شود که «وزن واژه» دیگری پدید آید. این «وزن واژه» «فعلاتن» (ت ت تن تن) است.

تو حکیمی تو عظیمی تو کریمی تو رحیمی تو نماینده فضلی تو سزاوار ثنایی

« سنایی غزنوی »

پایه های آوایی:

ت ح کی می / ن ع ظی می / ت ک ری می / ت ر حی می

ت ن ماین / د ی فض لی / ن س زا وا / ر ن نا بی

وزن واژه:

فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن

خوشه های هجایی:

UU - - UU /- - UU /- - UU /- - UU

خودارزیابی

۱- بیت های زیر را متناسب با پایه های آوایی تفکیک کنید، سپس وزن واژه و خوشه های هجایی هر یک را در خانه ها، جای دهید.

(الف)

بخندد همی باغ چون روی دلبر ببوید همی خاک چون مشک اذفر (=خوشبو)

« رودکی »

ادبیات دهم ناکنکور

پایه های آوایی

بِ حَنْ دد /ه می با غ /جُن روی /دل بر
بِ بوید /ه می خا /ک جُن مُش /ک از فَر

وزن واژه :

فعولن فعولن فعولن فعولن

خوشه های هجایی :

U/- - U/- - U/- - U/- -

(ب)

هین سخن تازه بگو تا دو جهان تازه شود وارهد از حدّ جهان، بی حد و اندازه شود

«مولوی»

پایه های آوایی :

هین سُ خ ن /تا ز ب گو /تا دُ ج هان /تا ز ش و د
وا رَ ه دَر /خ دِ ج هان /بی خ دُ ان /دا ز ش و د

وزن واژه :

مفتعلن مفتعلن مفتعلن مفتعلن

خوشه های هجایی :

-UU- /-UU- /-UU- /-UU-

(پ)

دریا دلان راه سفر درپیش دارند پا در رکاب راهوار خویش دارند

«حمید سبزواری»

پایه های آوایی:

در یا د لان /را ه سَ فر /در پی ش دا /رند
پا در رکا /ب را ه وا /رخی ش دا /رند

وزن واژه :

مستفعلن مستفعلن مستفعلن فع

خوشه های هجایی:

- /-U- /-U- /-U- -

(ت)

سوزد مرا سازد مرا در آتش اندازد مرا وز من رها سازد مرا بیگانه از خویشم کند

پایه های آوایی:

سو ز د م را /سا ز د م را /در آتَشَن /دا ز د م را

ادبیات دهم ناکنکور

وزن من رها / سا زدم را / بی گان از / خی شم کند

وزن واژه :

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

خوشه های هجایی:

- U - / - U - / - U - / - U -

(ث)

وی به ابد زنده و فرسوده ما

ای به ازل بوده و نابوده ما

«نظامی»

پایه های آوایی :

ای ب ازل / بو د و نا / بو د ما

وی ب ابد / زن د و فر / سو د ما

وزن واژه :

مفتعلن مفتعلن فاعلن

خوشه های هجایی:

- UU - / - U - / - U -

(ج)

نه در چنگ و بازوی زور آور است

سعادت به بخشایش داور است

«سعدی»

پایه های آوایی:

سن عا دت / ب بخ شا / ی ش دا / و رست

ن در چن / گ با زو / ی زو را / و رست

وزن واژه :

فعولن فعولن فعولن فعل

خوشه های هجایی:

- U - / - U - / - U -

(چ)

ورقصم آزارم کنی هرگز نیازم تورا

جرمی ندارم بیش از این کز جان وفادارم تورا

«انوری»

پایه های آوایی:

جرمی ن دا / رم بی ش زین / کز جان و فا / دارم ت را

ورقصم د آ / زارم کنی / هرگز ن یا / زارم ت را

ادبیات دهم ناکنکور

وزن واژه :

مستفعلن مستفعلن مستفعلن مستفعلن

خوشه های آوایی:

- U - / - U - / - U - / - U -

(ح)

نظر آوردم و بر دم که وجودی به تو ماند
همه اسمند و تو جسمی همه جسم اند و تو روحی
«سعدی»

پایه های آوایی:

نَ ظَ را وِر / دُم بر دم / کِ وِ جِو دِی / بِ تَ ما ند
ة م اس من / دُ تَ جِس می / ة م جِس من / دُ تَ رو حی

وزن واژه :

فعلاتن فعلاتن فعلاتن فعلاتن

خوشه های هجایی:

UU - - UU / - - UU / - - UU

۲- غزل زیر از کلیم کاشانی را بخوانید و به موارد خواسته شده پاسخ دهید:

گر تمنای تو از خاطر ناشاد رود

داغ عشق تو گلی نیست که از یاد رود

نرود حسرت آن چاه زنخدا از دل تشنه را آب محال است که از یاد رود

نتوان از سر او برد هوای شیرین

لشگر خسرو اگر بر سر فرهاد رود

کاش چون شمع همه سر شود اعضای کلیم

تا سراسر به ره عشق تو بر باد رود

الف) ویژگی های شعر کلیم را در آن مشخص کنید.

ویژگی های شعر کلیم: ابداع معانی و خیال های رنگین و آفرینش مضامین تازه و تصویرهای بدیع شاعرانه است.

بیت اول:

مقایسه ای داغ عشق با گل که پرپر می شود و از یاد می رود، تازه است.

بیت دوم:

شاعر نخست می گوید هرگز چاه زنخدا را فراموش نمی کنم؛ سپس به شیوه ای اسلوب معادله، خود را به تشنه و معشوق را به آب تشبیه می کند.

ادبیات دهم نا کنکور

بیت سوم:

شاعر با اشاره به داستان خسرو و شیرین مضمونی تازه و زیبا آفریده است.

بیت چهارم:

کاربرد تعبیر و تشبیه «چون شمع همه سر شدن» بدیع است.

ب) یک مجاز در بیت سوم مشخص کنید و قرینه را در آن بیابید.

«سر» مجاز از «فکر و اندیشه» در مصراع اول بیت سوم؛ قرینه‌ی مجاز «هوای شیرین را بردن».

ابرگروه دبیران ادبیات کشور

تهیه، تنظیم و کارگاه با:

بانو نجمه شهبان

ادبیات دهم نا کنکور

:Tag

adabiate10@

:Link

<http://jvan.me/124Y>